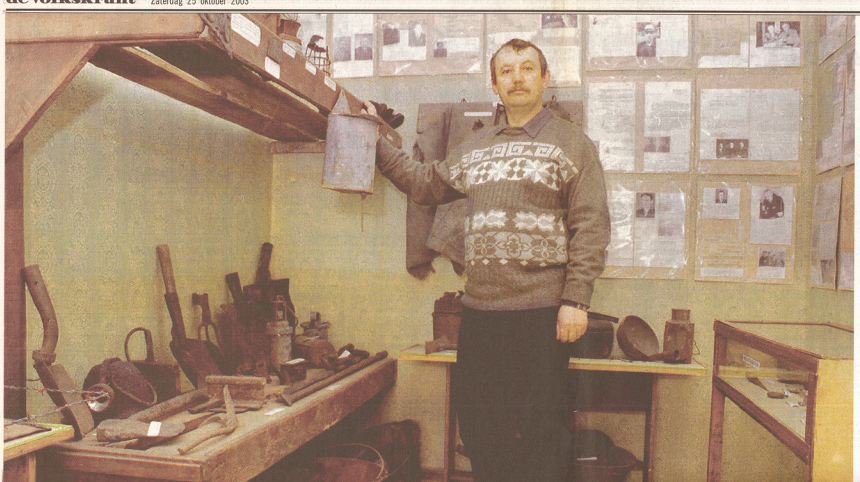

Ivan Panikarov tussen zijn verzameling uit de strafkampen.
FOTO GERARD JACOBS

Museumflatje over de Goelag

In het hart van de Goelag Archipel beheert Ivan Panikarov een museum over de horror van de strafkampen. Subsidie krijgt hij niet. 'De overheid wil mij niet helpen. Misschien is het nog te vroeg om ons verleden eerlijk onder ogen te zien.' Slot van een drieluik over de Goelag.

Door **Gerard Jacobs**

Zijn werkkamer op de krant lijkt op een museum. Achter zijn bureau hangt een grote, dieprode Sovjetvlag. In de vensterbank staan borstbeelden van Stalin en Lenin. Hamer en sikkel hangen aan de muur. 'Souvenirs uit de strafkampen', vertelt Ivan Panikarov trots. 'Herinneringen aan de Goelag Archipel.'

Ivan Panikarov kwam in 1981 naar de Kolyma, de koudste streek van Siberië waar het kwik in de winter daalt tot veertig of vijftig graden onder nul. Hij was loodgieter, een Kozak uit Rostov in het Europese deel van de Sovjet-Unie. 'Ik wilde rijk worden', vertelt hij. 'Zoals iedereen. Ik werkte op de goudvelden. Hier lagen de salarissen veel hoger dan in Rostov. Ik ontmoette hier ex-gevangenen, overlevenden uit de Goelag. Ik ging op onderzoek uit. Ik schreef hun verhalen op en publiceerde ze in de krant, De Waarheid van het Noorden. Het werd een obsessie. De lezers waren geschokt, toen. Nu wil niemand die verhalen meer lezen', zegt hij spijtig.

Toen zijn werkkamer op de krant vol was, kocht Panikarov een flat in Jagodnoje, ooit het administratieve centrum van de Kolyma waar honderdduizenden politieke gevangenen te werk werden gesteld in de goudvelden. Hij bouwde de flat eigenhandig om tot een museum, het enige private museum over de Goelag Archipel in Rusland.

'Het gemeentebestuur weigert mij te helpen', vertelt hij boos als we door de vrieskou naar zijn museum lopen, driehoog in een Sovjetwoonkazerne. 'Ze willen de geschiedenis vergeten. Ik heb de flat gekocht van mijn eigen spaargeld. Ik heb gevraagd of ik gratis elektriciteit kan krijgen. Ze hebben weer geweigerd. Ik vraag hun niets meer', moppert hij. 'Ik heb mijn trots.'

Hij opent de deur van het museum; twee kamers, een badkamer en een keuken. Aan een muur van de voormalige woonkamer hangen affiches uit de Tweede Wereldoorlog, sovjetpropaganda tegen de Nazi's. Een moeder klemt haar kind beschermend tegen haar borst. Ze kijkt verschrikt naar de punt van een bloederige bajonet waarop het SS-teken is gegraveerd.

Tegen de andere lange muur van de kamer staat een grote kruiwagen die door de gevangenen in de strafkampen werd gebruikt. Er hangt een kaart boven waarop alle strafkampen staan ingetekend. Er liggen spades, houwelen, prikkeldraad, verzameld in de honderden kampen in de regio.

Als ik midden in de kamer sta, zie ik de beide gezichten van het Stalinregime; de overwinning op de Nazi's en de overblijfselen uit de Goelag, de houten grafkruizen, de zelfgemaakte lampen, tientallen zwartwit foto's van gevangenen, de NKVD-dossiers die Panikarov aan de muur heeft opgehangen.

Er hangt een kaart muur waarop alle strafkampen in de regio Jagodnoje staan aangegeven. 'Op een dag kwam de chef van de KGB naar mijn kantoor', vertelt Panikarov. De KGB is de opvolger van de NKVD. "Zoek mijn vader", vroeg hij. "Hij stierf in de kampen. Vind zijn graf." Ik heb gekocht van mijn eigen spaargeld. Ik heb gevraagd of ik gratis elektriciteit kan krijgen. Ze hebben weer geweigerd. Ik vraag hun niets meer', moppert hij. 'Ik heb mijn trots.'

Hij opent de deur van het museum; twee kamers, een badkamer en een keuken. Aan een muur van de voormalige woonkamer hangen affiches uit de Tweede Wereldoorlog, sovjetpropaganda tegen de Nazi's. Een moeder klemt haar kind beschermend tegen haar borst. Ze kijkt verschrikt naar de punt van een bloederige bajonet waarop het SS-teken is gegraveerd.

Tegen de andere lange muur van de kamer staat een grote kruiwagen die door de gevangenen in de strafkampen werd gebruikt. Er hangt een kaart boven waarop alle strafkampen staan ingetekend. Er liggen spades, houwelen, prikkeldraad, verzameld in de honderden kampen in de regio.

Als ik midden in de kamer sta, zie ik de beide gezichten van het Stalinregime; de overwinning op de Nazi's en de overblijfselen uit de Goelag, de houten grafkruizen, de zelfgemaakte lampen, tientallen zwartwit foto's van gevangenen, de NKVD-dossiers die Panikarov aan de muur heeft opgehangen.

Er hangt een kaart muur waarop alle strafkampen in de regio Jagodnoje staan aangegeven. 'Op een dag kwam de chef van de KGB naar mijn kantoor', vertelt Panikarov. De KGB is de opvolger van de NKVD. "Zoek mijn vader", vroeg hij. "Hij stierf in de kampen. Vind zijn graf." Ik heb het graf gevonden. Hij vroeg hoe ik hem kon bedanken. Ik zei: "Geef mij de geheime kaarten van de NKVD. Voor één nacht." Ik heb ze gekopieerd en nu kan ik alle kampen vinden in de regio, alle graven. Hij wilde het niet zelf uitzoeken. Hij was doodsbang. En voorzichtig. Zijn vader was veroordeeld als een vijand van het volk. En hij was nu de baas van de KGB. De mensen zouden gaan praten. Hij was bang, de chef van de KGB. Bang voor zijn eigen verleden, voor zijn eigen schaduw.'

Panikarov wijst op een schilderij, gemaakt door een schooljongen, ergens in de jaren veertig toen de repressie in de Sovjet-Unie op zijn hoogtepunt was en honderdduizenden gevangenen als dwangarbeiders naar de Kolyma werden verscheept. Een lange stoet gevangenen gaat in de haven van Magadan aan wal. Ze hebben gezichten als doodshoofden, zonder vlees, zonder ogen. Ze marcheren in een eindeloze rij van de kade in de richting van de bergen, een wisse dood in de goudvelden tegemoet. 'Toen zijn moeder de schilderijen ontdekte, heeft zij ze allemaal verbrand. Ze was doodsbang. Alleen deze is bewaard gebleven.'

Aan de deur naar de voormalige slaapkamer hangt een groot olieverfschilderij van Othello die met een dolk in zijn hand op de rand van het bed van Desdemona zit. Het schilderij is gemaakt door een gevangene in het kamp Belichya. Othello kijkt verschrikt op. Het is de scène uit Shakespeare's toneelstuk waarin Othello, zijn geest verziekt door achterdocht en jaloezie, Desdemona beschuldigt van verraad en haar dreigt te doden.

'Zend mij in ballingschap, mijn heer, maar dood mij niet', smeekt Desdemona. 'Dood mij morgen, maar laat mij deze nacht leven, slechts een half uur.'

'Sterf, slet', antwoordt Othello.

'Het schilderij is te groot voor het museum', zegt Panikarov. 'Maar ik verkoop het voor geen goud.' Othello is Stalin, suggereer ik. En Desdemona staat symbool voor de politieke gevangenen. 'Het meest tragische is', antwoordt Panikarov, 'dat Othello uiteindelijk ontdekt dat Desdemona de enige was die hij kon vertrouwen. Maar dan heeft hij haar al gedood. Zo is onze geschiedenis.'

Op een tafeltje liggen de boeken die Panikarov de afgelopen jaren in eigen beheer heeft uitgegeven.

Hij krijgt de manuscripten opgesturd door ex-gevangenen. In de keuken, op het aanrecht, staat zijn computer. Iedere morgen vanaf vijf uur, voordat hij naar zijn werk op de krant gaat, tikt hij de handgeschreven manuscripten uit. 'De meeste gevangenen zijn gestorven, maar hun herinneringen blijven bewaard.'

Hij is trots maar bescheiden. 'Ik druk oplages van 1000 stuks. Ik geef ze weg aan bezoekers van mijn museum, aan scholen en bibliotheken. Iedere uitgave kost mij 300 euro. Ik betaal de kosten zelf. Gewone uitgevers zijn niet geïnteresseerd in deze memoires. Niet meer.'

Ik vraag waar hij zijn motivatie en doorzettingsvermogen vandaan haalt.

'Ik doe dit voor mijn volk', antwoordt hij. 'Voor de nabestaanden. Ik schaam mij voor mijn land. We moeten het opnieuw opbouwen na deze verschrikkelijke periode van destructie. Er is weinig interesse voor mijn werk', geeft hij toe. 'En de overheid wil mij niet helpen. Misschien is het nog te vroeg om ons verleden eerlijk onder ogen te zien. Misschien is er over twintig, dertig jaar wel belangstelling voor. Dan heb ik in ieder geval de herinnering bewaard.'

Ik loop naar een foto aan de muur van een beeldschone, jonge vrouw met dik, zwart krullend haar. Ze lacht stralend naar de camera. Ze heeft grote, donkere ogen. Ze leunt in de vensterbank van een houten huis. Ze heeft een vrolijke zomerjurk aan. Naast haar in de vensterbank, zit een jongetje van een jaar of drie. Hij draagt een korte broek en zijn blote benen bungelen uit het raam. Hij heeft een brede grijns op zijn gezicht. En grote oren. Het lijkt een vakantiefoto.

'Dat is Viktor Serbskiy met zijn moeder', legt Panikarov uit. 'De foto is gemaakt in het kamp Elgen, een groot kamp met 5000 gevangenen, alleen vrouwen en kinderen. Vlak daarna werd zij gefusilleerd. Voor haar dood vroeg zij een van de vrouwelijke gevangenen om een tatoeage in de muis van de hand van haar zoontje te maken. Na de dood van zijn moeder werd kleine Viktor naar een kindertehuis gestuurd, ergens in de Oeral.

'Op een dag sprak ik de vrouw die de tatoeage had gemaakt en zij vertelde mij het verhaal. Ik publiceerde het in de krant. Weken later kreeg ik een brief. Viktor had het verhaal gelezen. Zijn hele leven had hij zich afgevraagd wie zijn moeder was. Waarom hij een tatoeage op zijn hand had. Hij is hierheen gekomen. We hebben het kamp Elgen samen bezocht. Ik heb de dossiers van zijn ouders gevonden in de archieven van de KGB. Zo heeft hij geleerd wie zijn moeder was. Wie zijn vader was. Hoe hij werkelijk heette. En Viktor is met vrede in zijn hart naar huis gegaan.'

Meer foto's uit Siberië op www.volkskrant.nl/mizen
Zie ook: www.gjacobs.cjb.net